

УДК 343.1

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Іван ТІТКО,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддяПолтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

The issue of formation and development of the institute of private accusation in the criminal procedural law is studied in the article. Historical forms of the criminal process and their interrelation with modern institute of private accusation contemplated. Overview of the main scientific positions, including the critical point of view is carried out. The process of development of the institute of private accusation in the post-Soviet space is considered. It was concluded that a substantial growth of the institute of private accusation in the criminal procedure law of modern states takes place.

Key words: history of criminal proceedings, private accusation, private beginning, optionality, publicity.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено питання становлення та розвитку інституту приватного обвинувачення в кримінальному процесуальному праві. Розглянуто історичні форми кримінального процесу та їх співвідношення із сучасним інститутом приватного обвинувачення. Проведено огляд основних наукових позицій, у тому числі з критичної точки зору. Розглянуто процес розвитку інституту приватного обвинувачення на пострадянському просторі. Зроблено висновок про істотне розширення інституту приватного обвинувачення в кримінальному процесуальному законодавстві сучасних держав.

Ключові слова: історія кримінального процесу, приватне обвинувачення, приватні начала, диспозитивність, публічність.

Постановка проблеми. Ретроспективний погляд через призму інституту приватного обвинувачення на розвиток кримінального процесуального права дає можливість порівняти його зі своєрідною синусоїдою: коливання питомої ваги приватного обвинувачення в кримінальному процесі від максимального до мінімального значення по чергово змінювались одне одним залежно від ступеня розвитку суспільства. Ця закономірність свого часу доволі влучно була відображена в роботі І.Я. Фойницького, який пропонував із позиції балансу приватних і публічних інтересів у кримінальному судочинстві виділяти три періоди його історичного розвитку: 1) підпорядкування державного начала приватному; 2) поглинання державним началом не тільки приватного, а й особистості взагалі та зведення процесу до безособового провадження; 3) забезпечення в процесі прав особи та її участі під час визнання державного начала кримінального процесу [1, с. 18]. Відмітимо, що ця періодизація цілком вірно відображує генезу інституту приватного обвинувачення в найбільш загальному масштабі. Проте, зважаючи, що вказана періодизація була запропонована професором І.Я. Фойницьким із точки зору науковця кінця XIX – початку XX століття, безумовно, у ній не могли бути відображені подальші «витки синусоїди» розвитку приватного обвинувачення: вагоме зменшення числа проваджень у формі приватного обвинувачення за радянських часів та їх відродження в законодавстві пострадянських держав. Проте, повторимося, у цілому запропонована періодизація цілком може служити підґрунтям для побудови подальших досліджень.

Стан дослідження. Питання інституту приватного обвинувачення завжди викликало увагу зі сторони науковців. Зокрема, у своїх працях цієї проблематики певною мірою торкалися О.О. Артамонова Ф.Н. Багаутдинов, В.В. Дорошков,

С.І. Катякало, В.З. Лукашевич, Н.В. Малярчук, С.І. Перепелиця, О.О. Седаш, В.В. Хатуаєва, О.В. Шпотаківська та ін.

Мета статті – прослідкувати закономірності історичного розвитку інституту проваджень приватного обвинувачення як на теренах України, так і в сусідніх державах.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення кримінального процесу свідчить про переважання в ньому на початкових етапах саме приватних засад. Пояснюють це тим, що в період зародження держави та права панував приватноправовий погляд на злочин із причин відсутності на той час уявлення про суспільну шкоду та суспільні інтереси. До того часу, поки злочин розглядався як образа, засобами захисту був наділений сам потерпілий. Фактично саме в цей період часу зароджується й розпочинає своє формування інститут приватного обвинувачення [2, с. 59–60]. Подібний погляд висловлювали й російські дослідники, у роботах яких можна знайти позицію щодо існування приватного обвинувачення ще в Давній Русі, де кримінальний процес мав приватно-позовний характер, оскільки справа могла бути порушена тільки за скаргою або «чолобитною» [3, с. 38].

Погоджуючись із загальною тезою щодо зародження приватного обвинувачення в межах приватно-позовного типу кримінального процесу, усе ж вважаємо за необхідне уточнити, що таке зародження можна помітити на ще більш ранніх етапах, коли мала місце обвинувальна форма кримінального процесу. Принципова відмінність між вказаними типами процесу (яка в цілому не впливає на тезу щодо превалювання в них приватного начала) полягає в такому. Обвинувальне судочинство було лише першою з форм в історичному розвитку змагального процесу, у межах якої нестача свідомої духовної свободи індивіда оберталася сліпим схилинням перед веліннями заповідей та звичаїв. Для того щоб розпочати такий процес, достатньо

було висунути обвинувачення (власне тому він й іменувався обвинувальним); усе інше завершував випадок або глідіатор. Для приватно-позовного різновиду процесу, навпаки, характерним було прагнення до пізнання фактів такими, якими вони є, оцінюючи інформацію за внутрішнім переконанням, а не покладаючись на волю випадку [4, с. 56, 67]. Хоча, повторимо, що в обох видах процесу ініціатива щодо початку провадження цілком належала приватній особі (яка вважала себе скривдженою), що повною мірою виправдовує тезу про зародження інституту приватного обвинувачення саме на ранніх етапах розвитку кримінального процесу.

У продовження зазначеного вбачається доречним згадати позиції науковців, які підкреслюють необхідність розмежування приватного обвинувачення як історичного типу (форми) кримінального процесу (про що йшлося вище) та приватного обвинувачення як видового прояву інституту обвинувачення. Зокрема, ця теза, будучи висловленою в роботі В.В. Дорошкова [5 с. 18], набула подальшого розвитку в дослідженні С.І. Перепелиці. Так, у цілому погоджуючись з авторами, які вказують на зародження інституту приватного обвинувачення в межах ранніх типів кримінального процесу, науковець цілком справедливо відмічає, що «на той час така приватноправова форма взагалі була єдиною можливою формою вирішення конфліктів у суспільстві, які відповідно до сучасних уявлень мають ознаки кримінальних правопорушень. За такого підходу до характеристики процесуальної діяльності (або доправових її форм) більш коректно вести мову про виникнення й розвиток обвинувального (або приватно-позовного) процесу як окремого типу кримінального судочинства».

Про приватне обвинувачення як видовий прояв інституту обвинувачення може йтися, коли поряд із ним існують й інші види обвинувачення (приватно-публічне, публічне тощо). У всіх інших випадках, коли йдеться про здійснення кримінального судочинства винятково в приватноправовій формі, треба вести мову не про приватне обвинувачення як кримінальний процесуальний інститут, а про більш широке явище – обвинувальний або приватно-позовний тип кримінального процесу» [6, с. 38–39, 41].

Відмітимо, що якщо в питанні часу зародження приватного обвинувачення науковці більшою мірою є єдиними, то стосовно причин появи приватно-позовних форм кримінального процесу думки різняться. Наприклад, відповідно до вже згадуваної нами позиції Н.В. Малярчука, у період зародження держави та права панував приватноправовий погляд на злочин із причин відсутності на той час уявлення про суспільну шкоду та суспільні інтереси. До того часу, поки злочин розглядався як образа, засобами захисту був наділений сам потерпілий і фактично саме в цей період часу зароджується й розпочинає своє формування інститут приватного обвинувачення [2, с. 59–60].

Протилежну позицію знаходимо в роботі О.В. Смирнова, який доводить, що приватний спосіб обвинувачення постає не з «приватного» значення злочину, а з відсутності спеціального органу кримінального переслідування, причини чого можуть бути досить різними [4, с. 74].

Нарешті, так би мовити, «комбінований» підхід можна зустріти в роботах останніх років. Як доводить С.І. Перепелиця, історичний феномен виникнення й існування на ранніх етапах розвитку кримінального процесу саме приватних форм обвинувачення обумовлено низкою соціально-економічних і політичних причин. Зокрема, за відсутності держави та сформованості її апарату, відсутності

суду й органів кримінального переслідування, відсутності чіткого відмежування кримінального правопорушення як суспільно-шкідливого вчинку від шкоди роду, групі осіб або особі кримінальний процес міг існувати тільки в його приватноправовій формі. Тому приватне обвинувачення було єдиною можливою формою реалізації перших кроків кримінального судочинства [6, с. 39].

Кожна з озвучених позицій містить раціональне зерно, хоча й залишає простір для наукової полеміки. Безумовно, варто погодитися з О.В. Смирновим щодо того, що одним із чинників виникнення й існування кримінального процесу саме в приватно-позовній формі була відсутність належним чином розвинутого державного апарату (про що згадує у своїй роботі й С.І. Перепелиця). Проте, якщо абсолютизувати вказану підставу виникнення приватного обвинувачення (як це пропонує О.В. Смирнов), то згідно з логікою поступово з розвитком державності питома вага приватного обвинувачення в кримінальному процесі мала б зменшуватися аж до повного зникнення цього інституту. Не заперечуємо, що в певний період історичного розвитку така тенденція дійсно спостерігалася. Проте на зміну їй, незважаючи на істотну розвиненість державного апарату кримінального переслідування, знову прийшло розширення приватних начал у кримінальному процесі, у тому числі й збільшення проваджень у формі приватного обвинувачення. Отже, вважаємо, що відсутність відповідних державних органів може розглядатися лише як одна з кількох причин (у цьому аспекті нам імпонує погляд С.І. Перепелиці) появи приватного обвинувачення, що мала місце в період додержавного існування суспільства та на ранніх стадіях державності, і в будь-якому разі не є причиною існування приватного обвинувачення в сучасному кримінальному процесі.

Вбачається, що більш перспективним із позиції можливості пояснення як історичних чинників виникнення приватного обвинувачення, так і сучасних причин існування цього інституту є вищезазначений підхід Н.В. Малярчука. Дійсно, на ранніх етапах розвитку суспільства ще не було уявлення про загальносуспільний (публічний) інтерес, а відтак будь-який злочин сприймався як посягання на інтерес приватний. На сьогодні ж має місце обернена ситуація: із всього числа деліктів, які держава віднесла до найбільш істотних за критерієм суспільної небезпечності, виділено низку правопорушень, якими шкода насамперед завдається конкретній приватній особі, а суспільство в цілому страждає мінімально. Відтак саме потерпілому надається право визнати вчинені щодо нього дії злочином та, відповідно, ініціювати притягнення правопорушника до відповідальності.

Згідно з періодизацією І.Я. Фойницького, на яку ми опираємося, перший етап (превалювання приватного начала) із часом (у період середньовіччя) змінився поглинанням державним началом не лише приватного, а й особистості взагалі, а процес було зведено до безособистісного провадження [1, с. 18]. У зазначений період основним (точніше, єдиним) розпорядником кримінального обвинувачення стала держава, що виключало існування такого процесуального інституту, як приватне обвинувачення [7, с. 6; 8, с. 31]. Безспірно, потерпілий міг виступати ініціатором кримінального переслідування, проте фактично він не був розпорядником обвинувачення. Провадження розпочиналося незалежно від джерела надходження інформації, а відтак звернення потерпілого було лише приводом, проте ніяк не підставою запуску державного механізму кримінального переслідування.

Відродження приватного обвинувачення (а фактично його формування як самостійного інституту) дослідники пов'язують із XIX ст. Саме в цей час у процесуальній науці почала з'являтися термінологія, покликана відобразити новачі, пов'язані з інститутом проваджень у формі приватного обвинувачення. Так, у доктрині кримінального права залежно від ступеня реалізації засади публічності були виділені такі злочини: а) ті, які переслідуються державою незалежно від волі та інтересів приватних осіб, і ті, що переслідуються не інакше, як за скаргою потерпілого (А.К. фон Резон); б) офіційні та неофіційні (А.К. фон Резон, Л.Я. Таубер); в) публічні та кримінально-приватні (М.С. Таганцев, О.Ф. Кістяковський, В.Д. Спасович); г) публічні та позовні (С.М. Будзинский). При цьому, незважаючи на термінологічні розбіжності, усі вказані правники сходилися в одному: відмінною рисою другої категорії злочинів у наведеній класифікації було те, що початок провадження цілком залежав від бажання або небажання потерпілої сторони, а не від надходження до відповідних компетентних органів інформації про факт кримінального діяння [9].

Нормативне оформлення інституту проваджень приватного обвинувачення на теренах України пов'язується сучасними дослідниками із законодавчими актами періоду судових реформ Олександра II. Аргументується такий висновок посиланням на ст. 104 Статуту кримінального судочинства 1864 р., яка передбачала, що справа про приватний злочин може бути розпочата винятково за скаргою потерпілого, та на ст. 159 Уложення про покарання, у якому встановлювалася можливість примирення кримінального переслідування у випадку примирення потерпілого з обвинуваченим [3, с. 42]. Безперечно, вказані положення були яскравим проявом існування інституту проваджень у формі приватного обвинувачення. Проте варто зазначити, що початок формування приватного обвинувачення як відокремленого процесуального інституту, власне, як і завершення цього процесу, доречно пов'язувати з більш раннім законодавством.

Деякі відступи від публічного порядку кримінального провадження можна помітити ще в нормативних актах XVIII ст. Так, у військовому Артикулі Петра I (1715 р.) та в «Маніфесті про поединки» Катерини II (1787 р.) особам, які вважали себе приниженими, а також потерпілим від статевих злочинів замість дуелі як способу захисту честі та гідності пропонувалися послуги судових органів. Останні, відповідно до закону, були зобов'язані спочатку зробити все можливе для примирення сторін, а лише потім розв'язувати спір по суті [9].

Ще більш показовий приклад можна знайти серед положень першого консолидованого акта кримінального процесуального права Російської імперії – Зводу кримінальних законів 1832 р., де особлива процедура була встановлена для провадження в справах щодо «завдання тяжкої образи батькам і батьківській владі». У подальшому (зокрема, з прийняттям Уложення про покарання) намітилась тенденція досить динамічного зростання кількості проваджень, які могли бути розпочаті не інакше, як за скаргою потерпілого [9; 10].

*Особливості провадження в цій категорії справ значною мірою відображала її назва: рушійною силою до початку провадження була воля приватної особи (справа порушувалася тільки за скаргою потерпілої особи або власника (співвласника) – юридичної особи приватного права, якій завдано шкоду), а далі «вмикався» публічний (державно-владний) механізм: провадилася досудове розслідування, обвинувачення в суді підтримував прокурор; примирення обвинуваченого з потерпілою особою або з власником (співвласником) юридичної особи приватного права не було підставою для закриття кримінальної справи

Законодавство царської Росії після реформи 1864 р., як зазначають дослідники, також закріплювало досить широкий перелік кримінальних правопорушень, віднесених до проваджень приватного обвинувачення. Показово, що в багатьох випадках визначальним чинником для встановлення виду провадження була не лише кваліфікація відповідного діяння, а й факт певних взаємин між правопорушником і потерпілим, зокрема наявність родинних зв'язків між такими суб'єктами [9].

Подальша доля проваджень приватного обвинувачення значною мірою була визначена кардинальною зміною державного ладу в 1917 р. Нова ідеологія передбачала превалювання інтересів суспільства, держави над інтересами приватної особи; крім того, останні взагалі заперечувалися, як, власне, і все «приватне» [11, с. 398]. Безумовно, парадигма загальнодержавного розвитку не могла не позначитися на законодавстві. Відтак цілком закономірним явищем для радянського періоду стало зменшення кількості кримінальних проваджень, де володарем обвинувачення залишався потерпілий.

Відмітимо, що загальнодержавна ідеологія радянського періоду позначилися й на сприйнятті інституту приватного обвинувачення науковцями. Зокрема, динаміка розвитку наукової думки варіювала від визнання інституту приватного обвинувачення, проте з невтішними прогнозами щодо його майбутнього [12, с. 64], до повного заперечення цього явища [13, с. 20].

Отримавши незалежність, Україна ще досить тривалий час послуговувалася законодавством, прийнятим за часів (та під впливом ідеології) СРСР, що, зокрема, стосувалося й правових актів у сфері кримінального судочинства. При цьому, як справедливо відмічає С.І. Перепелиця, «тенденція звуження кола злочинів, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення, певний час зберігалася, проте не за рахунок ідеології превалювання державних інтересів над інтересами приватними, як це мало місце за радянських часів, а внаслідок декриміналізації окремих складів злочинів, що відносилися до справ приватного обвинувачення, – наклепу й образи» [6, с. 44]. Відтак із моменту набуття Україною незалежності й до листопада 2011 р. до справ приватного обвинувачення відносилися всього три склади злочинів, перераховані в ч. 1 ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України, зокрема умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 Кримінального кодексу України), побої та мордування без кваліфікуючих ознак (ч. 1 ст. 126 Кримінального кодексу України), самоправство (ст. 356 Кримінального кодексу України). Окрім зазначених, законодавство того часу містило категорію справ, іменовану в доктрині «справами приватно-публічного обвинувачення»*, яка була представлена лише згвалтуванням без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 152 Кримінального кодексу України).

Проте, як ми зазначали, парадигма загальнодержавного вектору розвитку не може не позначитися на всіх галузях законодавства. Якщо за радянських часів відбувалося розширення засади публічності в кримінальному процесі (а отже, відповідно, звуження приватних начал), то переорієнтування незалежної України на позицію пріоритетності інтересів людини дало поштовх зворотнім процесам. Досить яскравою ілюстрацією вказаного можна вважати прийняття 15 листопада 2011 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [14]. За рахунок змін, внесених

до тексту Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., зазначеним нормативним актом, до провадження у формі приватного обвинувачення, крім трьох існуючих, було додано ще вісім складів злочинів (за умови, що ними завдано шкоду правам та інтересам окремих громадян).

Тенденція щодо розширення числа приватних обвинувачень збереглася в Україні й із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., який на сьогодні відносить до числа проваджень приватного обвинувачення близько 60 складів злочинів.

Доречно також відмітити тенденції збільшення числа проваджень, що здійснюються в порядку приватного обвинувачення, не лише в Україні, а й в інших державах, які раніше входили до складу СРСР. Відразу зауважимо, що надати порівняльні показники в точних цифрах доволі складно та, напевно, не зовсім коректно, зважаючи на той факт, що в різних державах кількісно-якісні показники приватних елементів у досліджуваному інституті є відмінними. За спільності в частині можливості порушення не інакше, як за скаргю потерпілої особи, провадження приватного (приватно-публічного) обвинувачення в різних країнах різняться за такими показниками, як можливість примирення, беззастережність такої можливості, допустимість примирення лише за чітко визначених законом умов тощо. Однак, незважаючи на істотну долю умовності методу співставлення в цьому питанні, маємо можливість стверджувати, що порівняно з Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. розширення кількості проваджень приватного обвинувачення в інших пострадянських державах є не настільки істотним (навіть за умови врахування не лише проваджень приватного обвинувачення в чистому вигляді, а й проваджень приватно-публічного обвинувачення).

Так, відповідно до ст. 32 Кримінального процесуального кодексу Республіки Казахстан 1997 р. [15]* провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення щодо таких злочинів, як необережне завдання шкоди здоров'ю, примушування до статевої зносини та інших дій сексуального характеру, наклеп, образа, невилпата коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків, ухилення від утримання непрацездатного члена подружжя, порушення недоторканості приватного життя та законодавства про захист персональних даних (без кваліфікуючих ознак), розголошення лікарської таємниці (без кваліфікуючих ознак), порушення недоторканості житла (без кваліфікуючих ознак), порушення правил безпечної роботи транспорту (без кваліфікуючих ознак). Також винятково за заявою керівника юридичної особи відбувається притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти інтересів служби, якщо йдеться про недержавну організацію. Крім цього, близько двадцяти складів злочинів переслідуються в порядку приватно-публічного обвинувачення (яке відрізняється від приватного обвинувачення тим, що дозволяє примирення не в усіх, а лише в чітко визначених законом випадках). У порівняльному аспекті звертає на себе увагу той факт, що законодавець Казахстану не зараховує віднесення злочину до числа тих, що розглядаються в порядку приватного обвинувачення, залежно від особливостей взаємозв'язку учасників кримінально-правового конфлікту.

Тенденція до розширення проваджень приватного обвинувачення збереглася також у новоприйнятому Кримінальному процесуальному кодексі Республіки Казахстан [16] (набрав чинності з 2015 р.), який додав до раніше існуючого

переліку кримінальних правопорушень, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення, ще низку злочинів: умисне легке тілесне ушкодження, побої, мордування (без кваліфікуючих ознак), необережне ушкодження здоров'я (у тому числі з окремими кваліфікуючими ознаками); порушення авторських прав (без кваліфікуючих ознак), порушення прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, селекційні досягнення, або топології інтегральних мікросхем (без кваліфікуючих ознак); порушення трудового законодавства. Також згідно з новим законодавством Казахстану фактично вдвічі збільшилася кількість злочинів, притягнення до кримінальної відповідальності за які відбувається в порядку приватно-публічного обвинувачення.

Кримінально-процесуальне законодавство Узбекистану [17] хоч і не вживає спеціальних позначень для розглядуваної категорії проваджень, передбачає порушення кримінальної справи не інакше, як за скаргю потерпілого стосовно таких злочинів: умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (без кваліфікуючих ознак); умисне легке тілесне ушкодження; катування (без кваліфікуючих ознак); завдання з необережності тілесного ушкодження середнього або важкого ступеня тяжкості; зґвалтування (без кваліфікуючих ознак); насильницьке задоволення статевої потреби неприродним шляхом (без кваліфікуючих ознак); примушування жінки до вступу в статеві зносини; примушування жінки до вступу в шлюб або перешкоджання вступу в шлюб; наклеп (у тому числі з окремими кваліфікуючими ознаками); образа (у тому числі з окремими кваліфікуючими ознаками); порушення авторських прав або прав на винаходи. Окрім того, кримінальні справи за низкою злочинів (розкрадання шляхом привласнення або розтрата, завдання майнової шкоди шляхом обману або зловживанням довірою, недобросовісне ставлення до охорони майна, умисне ушкодження або знищення майна), вчинених стосовно юридичної особи недержавної форми власності її працівником, порушуються лише за заявою власника юридичної особи або його представника (ст. 325 Кримінального процесуального кодексу Республіки Узбекистан). При цьому законодавець акцентує увагу лише на особливостях порушення таких кримінальних справ, не вказуючи на можливість їх закриття за примиренням сторін.

Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Білорусь [18] (ст. 26) встановлює, що залежно від характеру та тяжкості вчиненого злочину кримінальне переслідування та обвинувачення в суді здійснюється в публічному, приватно-публічному порядку та в порядку приватного обвинувачення. До проваджень у формі приватного обвинувачення (порушуються не інакше, як за скаргю потерпілого, а в разі примирення підлягають закриттю) віднесено такі: умисне нанесення легкого тілесного ушкодження; розголошення таємниці усиновлення (удочеріння); розголошення лікарської таємниці (без кваліфікуючих ознак); незаконне збирання або розповсюдження інформації про приватне життя (без кваліфікуючих ознак); наклеп (без кваліфікуючих ознак); образа; порушення недоторканості житла та іншого володіння (без кваліфікуючих ознак); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфних або інших повідомлень (без кваліфікуючих ознак); завдання майнової шкоди без ознак розкрадання (без кваліфікуючих ознак); незаконне відчуження довіреного майна; порушення правил безпеки й експлуатації маломірних суден (без кваліфікуючих ознак); порушення правил дорожнього руху (без кваліфікуючих ознак). До проваджень приватно-

*3 2015 р. втратив чинність.

го обвинувачення також віднесено провадження стосовно таких злочинів, як крадіжка (без кваліфікуючих ознак), шахрайство (без кваліфікуючих ознак), привласнення або розтрата (без кваліфікуючих ознак), угон транспортного засобу або маломірного судна (без кваліфікуючих ознак), за умови, що зазначені злочини вчинені у відношенню до постраждалого* членами його сім'ї, близькими **родичами або іншими особами, який постраждалий обґрунтовано вважає близькими. Близько двадцяти складів злочинів віднесено до тих, щодо яких провадження здійснюється в режимі приватно-публічного обвинувачення.

Кримінальний процесуальний кодекс Російської Федерації (ст. 20) серед злочинів, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, називає лише умисне завдання легкого тілесного ушкодження (без кваліфікуючих ознак), побої (без кваліфікуючих ознак), наклеп (без кваліфікуючих ознак). Перелік проваджень приватно-публічного обвинувачення становить дванадцять складів злочинів (деякі входять до цієї категорії лише за умови особливого взаємного статусу потерпілого та обвинуваченого).

Порівняння нового законодавства України із законодавством окремих держав Європи щодо чисельності кримінальних правопорушень, провадження в яких здійснюється в порядку приватного обвинувачення, також дає дослідникам безспідставне право стверджувати, що першість залишається за нашою державою. Наприклад, Кримінальний кодекс Австрії відносить до цієї категорії злочинів незаконне лікування (§ 110), розголошення комерційної таємниці (§ 122), вступ до шлюбу через обман або примус (§ 193), подружню зраду (§ 194) тощо. Сучасне законодавство ФРН (зокрема, Кримінальний кодекс ФРН) передбачає такі склади кримінальних правопорушень, що переслідуються в приватному порядку: порушення недоторканості житла, службового приміщення (§ 123), образу (§ 185–187а), порушення таємниці листування (§ 202), тілесні ушкодження (§ 223, § 223а, § 230), погроза (§ 241), пошкодження майна (§ 303), кримінально карані діяння, передбачені § 4, § 6с, § 12, § 15, § 17, § 18, § 20 Закону про недобросовісну конкуренцію, абз. 1 § 142 Закону про патенти, абз. 1 § 25 Закону про товарні зразки, абз. 1 § 39 Закону про захист сорту, абз. 1 § 25d та § 26 Закону про товарні знаки, § 106–108 Закону про авторське право, § 33 Закону про авторське право на твори образотворчого мистецтва й фотографії. Кримінальне законодавство Угорщини до злочинів приватного обвинувачення відносить легкі тілесні ушкодження, порушення особистої таємниці та таємниці листування, розголошення таємниці телефонних розмов, наклеп, образу (у тому числі образу померлого або його пам'яті) [10; 6, с. 46].

Висновки. Підсумовуючи, варто відмітити яскраво виражену (насамперед на пострадянському просторі) тенденцію розширення числа злочинів, що переслідуються в порядку приватного обвинувачення – певний «приватноправовий ренесанс» у кримінальному процесі. Що ж стосується динаміки розвитку цього явища в на-

шій державі, то доволі влучним видається теза, озвучена С.І. Перепелицею: «Відповідно до теорії Г.В.Ф. Гегеля щодо розвитку історії по спіралі доводиться констатувати, що генезис інституту проваджень приватного обвинувачення з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. зробив черговий виток: відійшовши від радянської моделі мінімізації ролі приватного інтересу в кримінальному судочинстві, наблизився до раніше існуючої моделі, що передбачала не лише його широке застосування, а й врахування взаємин між учасниками конфлікту» [6, с. 46].

Список використаної літератури:

1. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий ; под ред. А.В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996– . – Т. 1. – 1996. – 607 с.
2. Мальярчук Н.В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.В. Мальярчук ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2010. – 212 с.
3. Быковская Е.В. Уголовное судопроизводство по делам частного обвинения: проблемы правовой регламентации и их решение : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.В. Быковская. – М., 2006. – 219 с.
4. Смирнов А.В. Типология уголовного судопроизводства : дисс. ... докт. юрид. наук / А.В. Смирнов. – М., 2001. – 342 с.
5. Дорошков В.В. Частное обвинение: правовая теория и судебная практика / В.В. Дорошков. – М. : Издательство НОРМА, 2000 – 144 с.
6. Перепелиця С.І. Провадження у формі приватного обвинувачення: порівняльно-правове дослідження : [монографія] / С.І. Перепелиця. – Х. : Право, 2015. – 184 с.
7. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б.А. Филимонов. – изд. 2-е, доп. и испр. – М. : Издательство «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
8. Григорьев В.Н. Уголовный процесс : [учебник] / В.Н. Григорьев, А.В. Победкин, В.Н. Яшин. – М. : Эксмо, 2005. – 832 с.
9. Гончарова А.Н. Дела частного обвинения в российском уголовном процессе XIX – начала XX в. / А.Н. Гончарова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.sfu-kras.ru/data/method/e-library-kup/Papers/Сборники/1990-1999/Гончарова%201999.pdf>.
10. Гончарова А.Н. Криминологические основания преступлений частного обвинения : [монография]. / А.Н. Гончарова. – Красноярск : КрасГУ, 2002. – 120 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum4205/item4208.html#_ftn2.
11. Ленин В.И. Полное собрание сочинений / В.И. Ленин. – М. : Издательство политической литературы, 1970. – Т. 44. – 1970. – 726 с.
12. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс / М.А. Чельцов. – Х. : Юридическое изд-во НКЮ УССР, 1929. – 337с.
13. Давыдов П.М. Обвинение в советском уголовном процессе / П.М. Давыдов ; отв. за вып. В.М. Семенов ; Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР ; Свердловский юридический институт. – Свердловск : Среднеуральское книжное изд-во, 1974. – 135 с.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

* Показово, що законодавець Білорусі вжив саме термін «постраждалий», а не «потерпілий», що, на нашу думку, є досить виправданим підходом, зважаючи на той факт, що на момент звернення до правоохоронних органів особа ще не має процесуального статусу потерпілого.

** Цікаво відмітити, що визначення кола близьких осіб законодавець Білорусії «віддав» самому постраждалому, що є яскравим проявом приватного начала в кримінальному процесуальному праві вказаної держави.

15. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 13 декабря 1997 г. № 206-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 4 июля 2014 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442.

16. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.

17. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан : утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сен-

тября 1994 г. № 2013-XII [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug_pr.

18. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pravo.by/world_of_law/kind_list.asp?sort=11.

19. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

